

VIJFSTAPPENPLAN STIKSTOF

DERK BOSWIJK

AANBIEDINGSBRIEF

1 juni 2022

Beste minister Van der Wal en minister Staghouwer,

Bijna een jaar geleden presenteerden wij als CDA onze landbouwvisie 'Perspectief voor boeren'. Het doel hiervan was om in een gepolariseerd landschap weer een perspectief te schetsen voor boeren, die geen toekomst meer zagen en werden weggezet als de veroorzakers van veel problemen, zonder de uitdagingen waar we als gehele samenleving voor staan te bagatelliseren. Die landbouwvisie was gebaseerd op de honderd werkbezoeken die ik heb afgelegd in mijn eerste honderd dagen als Kamerlid. Ik zag en zie het ombuigen van de opgaven op ecologisch gebied naar een bijdrage voor de boer op economisch vlak als de grootste uitdaging.

Sinds dat moment is er veel gebeurd. Na de presentatie van de landbouwvisie ben ik door het hele land gereisd om de vele vragen te beantwoorden, naar de terechte zorgen te luisteren en om nieuwe ideeën op te halen. De moties die ik sindsdien heb ingediend om onze landbouwvisie een concrete invulling te geven, zijn gelukkig gesteund door een meerderheid van de Tweede Kamer. Een concrete uitwerking in het beleid laat echter op zich wachten.

De uitdaging waar we voor staan is groot en complex. Ik spreek daarom mijn waardering voor jullie inzet en heb vertrouwen in een goede oplossing. Die oplossing is er op dit moment alleen nog niet. Daarover maken wij ons als CDA zorgen. Wij vinden het een gemiste kans dat de hoofdlijnenbrief Stikstof niet tegelijkertijd met het perspectief is gepresenteerd. Een bekend gezegde van Antoine de Saint-Exupery stelt treffend:

'Als je een schip wil bouwen, verzamel geen mensen om hout te verzamelen en ken ze geen taken en werk toe. Liever, leer ze verlangen naar de eindeloze immensheid van de zee'.

Kortom, geef de boer perspectief op de toekomst en zie de boer niet als het probleem, maar als een onmisbare schakel voor de oplossing. Zie ook stikstof niet als een opzichzelfstaand probleem, maar benader het integraal. Een effectieve stikstofaanpak richt zich niet alleen op de agrarische sector en hangt nauw samen met aspecten als de klimaatdoelen, derogatie en de Kaderrichtlijn Water.

In deze notitie willen wij, als CDA, u inspireren om te komen tot een effectieve aanpak, gebaseerd op de mogelijkheden die onder andere de agrarische sector ons te bieden heeft en de randvoorwaarden die voor veel boeren belangrijk zijn om mee te kunnen blijven doen. Wij hopen daarom niet alleen op een 'woest' aantrekkelijke stoppersregeling, maar ook woest aantrekkelijke regelingen om te innoveren of bijvoorbeeld deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

Veel succes!

Derk Boswijk
CDA Tweede Kamerlid

“Nederland zonder boeren, tuinders en vissers is als het Rijksmuseum zonder Rembrandts. Samen staan ze voor het beste wat ons land de wereld te bieden heeft. Rembrandt is wereldberoemd als groot vakman en vernieuwer in zijn vakgebied en dat zijn onze boeren, tuinders en vissers ook. Daarom moeten we op hen net zo zuinig zijn als op onze Rembrandts.”

DOELSTELLING

Een transitie van de landbouw is nodig om twee redenen. Het stikstoffonds heeft daarom ook een tweeledig doel: het aanpakken van enerzijds de uitdagingen op economisch gebied en anderzijds de uitdagingen op ecologisch gebied.

Economische opgave

Het verdienmodel van veel boeren is op dit moment slecht, of beter gezegd dramatisch. De boer is inmiddels het verdienmodel van de hele keten geworden, maar heeft zelf nauwelijks een verdienmodel. Het is tegenwoordig geen uitzondering dat een melkveehouder zich voor € 5 miljoen in de schulden moet steken, 80 uur in de week moet werken, van veel maatschappelijke problemen schuld krijgt en aan het einde van de dag blij moet zijn dat hij een modaal inkomen overhoudt. Vanuit dat perspectief is een wonder dat er vandaag de dag nog jongens en meisjes zijn die graag boer willen worden, al blijkt zeker 16.000 boeren¹ momenteel geen opvolger te hebben.

Vaak horen we dat natuur- en klimaatopgaven de voedselzekerheid van ons continent bedreigen, maar ik durf de stelling aan dat het slechte verdienmodel een net zo grote bedreiging is voor onze voedselzekerheid.

Ecologische opgave

De ecologische opgave is geformuleerd in de Vogel en Habitatrichtlijn artikel 6.2:

“Europese lidstaten moeten maatregelen nemen om te zorgen voor de instandhouding van de natuurlijke habitats en soorten in de aangewezen Natura 2000-gebieden (art. 6.1 HR) en om te voorkomen dat er verslechtering optreedt van de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten.”

Kortom, we moeten de natuur beschermen tegen externe invloeden zoals de industrie, mobiliteit en de landbouw. De natuuropgave wordt vaak gezien als een directe bedreiging voor onze landbouw. Het CDA ziet dat anders: natuur en boeren kunnen niet zonder elkaar. De afgelopen decennia zijn boeren en natuur steeds verder los van elkaar komen te staan, waardoor er een schijnbare tegenstelling is ontstaan. Stel bijvoorbeeld dat we boeren vragen om te helpen bij de beheeropgave en hen daarvoor ruimhartig betalen en in ruil daarvoor de boeren helpen met extensiveren. Dan weten we in één klap zowel het natuurbeheer als het verdienmodel van de boer te verbeteren. Een goede kwaliteit van de bodem, van het water en de natuur is namelijk van belang voor het produceren van voedsel nu en in de toekomst.

Volgens het CDA is een aantal uitgangspunten nodig om de aanpak tot een succes te maken.

¹ Ruim 16.000 bedrijven hebben geen opvolger, Boerenbusiness, 13 januari 2021, <https://www.boerenbusiness.nl/video/10890536/ruim-16000-bedrijven-hebben-geen-opvolger>

UITGANGSPUNTEN

Bij het uitwerken van een strategie om het verdienmodel te verbeteren en te voldoen aan de vogel- en habitatrichtlijn staat wat CDA betreft een aantal onderwerpen centraal:

- **Alle sectoren leveren een gelijkwaardige bijdrage**

Wat het CDA betreft leveren alle sectoren een gelijkwaardige bijdrage om uit de stikstofimpasse te komen. Denk daarbij onder andere aan de industrie, de scheepvaart, de landbouw en het verkeer.

Het hoofddoel in de stikstofwet is om de instandhoudingsdoelstellingen van de natuurlijke habitats en de populaties van de soorten waarvoor het N2000-gebied is aangewezen te behalen, zodat een gunstige staat van instandhouding wordt bereikt. Hiervoor zijn ook subdoelen gesteld. Stikstofreductie is één van de manieren om het hoofddoel te bereiken, aangezien een overvloed aan stikstof een bedreiging vormt voor de instandhouding van de natuurlijke habitats en soorten in de aangewezen N2000-gebieden.

De meest effectieve manier om stikstof te verminderen is voornamelijk gericht op ammoniak. Te veel ammoniak zorgt namelijk voor vermesting en verzuring van de bodem. Het grootste deel van de ammoniak die Nederland uitstoot gaat naar het buitenland. Van de ammoniak die in Nederland neerslaat komt 46% van de Nederlandse landbouw, 32% uit het buitenland, 6% van het Nederlandse wegverkeer, 3% van internationale scheepvaart, 6% van huishoudens, 1% van de Nederlandse industrie en 1% van de bouw.²

Wat het CDA betreft leveren de sectoren een gelijkwaardige bijdrage aan de stikstofreductie naar rato van het percentage dat zij uitstoten. Hiervoor dient een concrete inzet per sector geformuleerd te worden. Op deze manier wordt duidelijkheid geschapen en wordt perspectief geboden aan de sectoren die daar behoefte aan hebben, zoals de industrie, agrarische sector, infrastructuur, woningbouw en evenementen.

Ten aanzien van huishoudens is de verwachting dat de emissie zal afnemen als gevolg van diverse doelstellingen en maatregelen op het gebied van klimaat, zoals onder andere opgenomen in het regeerakkoord. De normering van hybride warmtepompen zal bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat er (naast CO₂) ook minder stikstof wordt uitgestoten. Dat neemt niet weg dat ook voor de stikstofuitstoot van huishoudens doelen gesteld moeten worden.

Wij staan dan ook positief tegenover voorstellen bijvoorbeeld uit de Provincie Gelderland om ook naar uitkoop van vervuilende industrie te kijken³.

- **Meer metingen als basis in plaats van berekeningen**

Het huidige stikstofbeleid is grotendeels gebaseerd op berekeningen en modellen. Modellen an sich hoeven niet fout te zijn. De hele dag door maken wij gebruik van modellen, bijvoorbeeld het weerbericht. We hebben allemaal wel eens een keer bij een barbecue in de regen gestaan ondanks een zonnige weersverwachting. Ook het Aeriusmodel zit er soms behoorlijk naast. De commissie Hordijk heeft daarom ook geconcludeerd dat er meer gemeten moet worden om de modellen te blijven valideren en verbeteren⁴. Het CDA is van mening dat er meer real-time gemonitord moet worden. Door real-time te meten kunnen we onomstotelijk vaststellen wat de boerderij of fabriek aan emissie verlaat. We kunnen tevens onomstotelijk vaststellen wat er aan depositie op het natuurgebied neerslaat. Wanneer deze technieken in elk gebied en op elk bedrijf toegepast kunnen worden, is het duidelijk wie wat emitteert

² Herkomst stikstofdepositie, 2018; Compendium voor de Leefomgeving;
<https://www.clo.nl/indicatoren/nl0507-herkomst-stikstofdepositie>

³ Herkomst Provincie Gelderland, 2022:

<https://www.gelderland.nl/nieuws/versnelling-aanpak-stikstof-ook-uitkoop-industrie>

⁴ Meer meten, robuuster rekenen, Eindrapport van het Adviescollege Meten en Berekenen Stikstof; 15 juni 2020;
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/06/15/meer-meten-robuster-rekenen>

en daarmee wie welke opgave heeft. Een goed voorbeeld van real-time meten is het N2000-gebied Liefstingsbroek in Westerwolde. Daar wordt gewerkt aan gebiedsgericht maatwerk om de stikstofneerslag op de natuur te verminderen en perspectief te bieden voor de landbouw⁵.

Nieuwe meettechnieken, bijvoorbeeld via satellieten, behoren wat het CDA betreft ook tot de mogelijkheden. We moeten ons er tegelijkertijd van bewust zijn dat meer meten kan betekenen dat een opgave in een gebied groter wordt. Dat Nederland vergeleken met buurlanden relatief slecht scoort op de kwaliteit van het water heeft hier bijvoorbeeld mee te maken. Enerzijds komt veel vervuiling uit het buitenland in Nederland terecht via het water, anderzijds meten we de waterkwaliteit in Nederland beter dan onze buurlanden.

Er moet daarnaast verder worden gekeken dan alleen naar stikstof. De natuur is soms beter gebaat bij andere maatregelen, zoals een beter of ander natuurbeheer of hydrologische maatregelen. In het commissiedebat natuur hield ik hiervoor ook een uitgebreid pleidooi⁶. Onze breed aangenomen motie om breder te kijken dan alleen de kritische depositiewaarde (KDW) is daarin een volgende stap⁷. Wij snappen dat er niet van vandaag op morgen van de KDW kan worden afgestapt. Daarvoor moeten er eerst gebiedsplannen liggen die getoetst zijn door een ecologische autoriteit⁸. Het is desondanks belangrijk dat we toewerken naar een situatie waarin de KDW geen doel meer is, maar een middel om de goede staat van de natuur te behalen. Als we dit namelijk niet doen, zal de aanpak in gebieden waar de KDW onmogelijk gehaald kan worden niet op draagvlak kunnen rekenen.

- **Voedselzekerheid borgen en vruchtbare gronden beschermen**

Onder andere klimaatverandering zorgt ervoor dat vruchtbare gronden wereldwijd steeds schaarser worden. Het is daardoor op steeds minder plekken mogelijk om voedsel te verbouwen. Andere factoren, zoals ruimte voor energieopwekking, biomassa, natuur en woningbouw, zorgen er ook voor dat de ruimte voor voedselproductie steeds schaarser wordt. De wereldbevolking blijft ondertussen groeien en de behoefte aan voedsel blijft stijgen. Het CDA is van mening dat hoogwaardige landbouwgronden in Nederland zouden moeten worden beschermd. Onze motie hierover is aangenomen⁹ en heeft geleid tot het rapport 'Kiezen én delen' van een adviescommissie. Dat rapport beschrijft concrete, samenhangende en doorgerekende beleidsopties, waarbij aandacht wordt besteed aan de vitalisering en ruimtelijke inrichting van het platteland.¹⁰

Het beter beschermen van hoogwaardige landbouwgronden dempt daarnaast het speculeren met grond en het daarmee gepaarde oprijvende effect op grondprijzen. Het CDA vindt ook dat we bij de ontwikkeling van nieuwe natuur kritischer moeten kijken naar de locatie en kenmerken van de gronden. Grondruil is ook een mogelijkheid om gronden die minder geschikt zijn voor landbouw te ruilen voor gronden die juist wel geschikt zijn voor landbouw, zodat de hoogwaardige landbouwgronden ook worden benut voor de voedselproductie en niet worden getransformeerd tot bijvoorbeeld een woonwijk, bedrijventerrein of natuur. Deze

⁵ Bezoek Derk Boswijk aan Liefstingsbroek, LTO Noord, <https://ltonoord-cm.ltoapps.nl/regios-en-provincies/regio-noord/groningen/actueel/stikstof-update-groningen-feb-ruari-2022>

⁶ Toelichting Derk Boswijk bij commissiedebat natuur: <https://www.youtube.com/watch?v=uukxnZTK3Ks&t=5s>

⁷ Motie Boswijk c.s. over het in de gebiedsgerichte aanpak centraal stellen van het behalen van instandhoudingsdoelstellingen, <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vwik7m1c3gyxp/vls95lsz8nzx>

⁸ Zie coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar' pagina 11

⁹ Motie van het lid Boswijk c.s. over onderzoeken hoe hoogwaardige landbouwgronden in Nederland beschermd kunnen worden, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021Z05916&did=2021D13119>

¹⁰ Kiezen én delen Advies van de Studiegroep Ruimtelijke inrichting landelijk gebied, april 2021, <https://open.overheid.nl/repository/ronl-fa6031cd-be01-489c-9693-16021c8bf150/1/pdf/bijlage-bij-brief-aanbieding-rapport-kiezen-en-delen-advies-van-de-studiegroep-ruimtelijke-inrichting-landelijk-gebied.pdf>

activiteiten kunnen dan plaatsvinden op gronden die minder vruchtbaar of toekomstbestendig zijn. Nu komt het voor dat er in het ene gebied bodemdrainage wordt aangelegd om CO₂-uitstoot tegen te gaan, terwijl een klein stuk verderop een akker met hoge natuurwaarden wordt afgeplagd om er nieuwe natuur van te maken waarbij juist veel CO₂ vrijkomt. Dergelijke situaties zorgen logischerwijs voor een gebrek aan draagvlak. Wat ons betreft moeten de risico's op zoönosen bij het ontwikkelen van nieuwe natuur ook als extra afwegingskader worden meegenomen. Hierover hebben wij daarom ook een motie ingediend die is aangenomen.¹¹

De voedselzekerheid wordt ons inziens ook bedreigd door overhaaste maatregelen op het gebied van verduurzaming. Zo is het wat ons betreft essentieel dat er een afzetmarkt voor duurzame producten bestaat voordat de norm wordt gesteld en is het van belang dat het gebruik van bijvoorbeeld gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest mogelijk blijft, totdat er een bewezen effectief, duurzaam alternatief beschikbaar is. Voor veel chemische middelen is al een 'groen' alternatief ontwikkeld, maar duurt de toelating van deze middelen erg lang. Daarom dienden we vorig jaar een voorstel in om een apart loket te openen bij het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (CTGB) om groene middelen versneld toe te staan.¹² In het coalitieakkoord is ook geld gereserveerd voor meer capaciteit bij het CTGB, speciaal voor de goedkeuring van deze groene middelen.

- **Bestaand verdienmodel verbeteren**

Een goed verdienmodel is vereist om een gezond agrarisch bedrijf te runnen. Alleen met een gezonde bedrijfsvoering is het mogelijk om te innoveren of extensiveren. Wat CDA betreft is het vanzelfsprekend dat een boer producten verkoopt voor meer dan de kostprijs.. Dit blijkt in de praktijk vaak niet het geval te zijn. De sector dient hierbij beter beschermd te worden voor de retail en verwerkende industrie, zoals beschreven in de initiatiefnota 'Een eerlijke boterham' van Jaco Geurts. Daarin zijn voorstellen gedaan met het doel een bijdrage te leveren aan een beter verdienmodel voor boeren, tuinders en vissers. Het CDA wilde toen dat:

- er een onafhankelijke toezichthouder voor de agro-nutriketen aan wordt gesteld, die toeziet op de naleving van een gedragscode voor supermarkten, waarbij leveranciers in deze keten anoniem klachten kunnen indienen;
- ondernemers in de landbouw, tuinbouw en visserij hun krachten zoveel mogelijk bundelen in Branche- of Producenten Organisaties;
- de overheid duidelijkheid geeft over de uitzondering op het kartelverbod als het gaat om samenwerking tussen ondernemers in de land-/tuinbouw en visserij;
- er een nader onderzoek in wordt gesteld naar de gevolgen van het feit dat inkooporganisaties zoveel macht hebben. Het onderzoek moet onder andere gericht zijn op margeverdeling en de diversiteit en kwaliteit van het productaanbod in de supermarkt.

Het CDA heeft zich sindsdien ingezet om de voorstellen ook gerealiseerd te krijgen en is daar grotendeels in geslaagd. De uitwerking van het regeerakkoord van 2017 heeft daaraan bijgedragen, mede omdat de punten uit de CDA-initiatiefnota daarin zijn opgenomen. Zo is de Wet oneerlijke handelspraktijken landbouw- en voedselvoorzieningsketen in 2021 in werking getreden, zijn de afgelopen jaren diverse verzoeken voor Algemeen Verbindend Verklaringen van diverse Branche- of Producenten organisaties goedgekeurd en is de Mededingingswet gewijzigd zodat samenwerking in de land- en tuinbouw beter wordt geregeld. De Autoriteit Consument en Markt (ACM) is ook nadrukkelijker naar oneerlijke handelspraktijken in de voedselsector gaan kijken door voorstellen van het CDA. Ze hebben hiervoor een

¹¹ Motie van de leden Van Campen en Boswijk over bij de ontwikkeling van nieuwe natuur de risico's op zoönosen als extra afwegingskader meenemen,

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022Z05150&did=2022D10475>

¹² Motie van de leden Tjeerd de Groot en Boswijk over een apart loket bij het Ctgb waarbij groene laagrisicomiddelen voorrang krijgen,

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021Z08554&did=2021D18841>

meldpunt ingericht waar leveranciers zich anoniem kunnen melden. Verder is er door de regering recent een geschillencommissie Oneerlijke Handelspraktijk ingesteld die bindende uitspraken doet over aangedragen geschillen tussen leveranciers en afnemers. De geschillencommissie kan ook een schadevergoeding toekennen.

In het huidige regeerakkoord is opgenomen dat de overheid afspraken maakt met ketenpartijen en de ACM om de positie van de boer in de keten te versterken. “We verwachten een niet-vrijblijvende bijdrage van banken, toeleveranciers, de verwerkende industrie en de retail. Waar nodig worden afspraken juridisch geborgd. Van supermarkten verwachten we transparantie over de wijze waarop hun gehele assortiment aantoonbaar duurzaam en diervriendelijk wordt, inclusief duurzaam inkoopgedrag en een eerlijke prijs voor boeren”.¹³ Wat ons betreft focussen we ook op een gelijk speelveld in internationaal opzicht en zorgen we voor waardecreatie in de ketens, zodat de winsten, maar ook de verliezen op een eerlijke manier worden verdeeld binnen de keten.

- **Nieuwe verdienmodellen stimuleren**

Naast het verbeteren van het bestaande verdienmodel moet er wat het CDA betreft ook aandacht worden geschonken aan het stimuleren en mogelijk maken van nieuwe verdienmodellen. Zo wordt agrarisch natuurbeheer wat ons betreft aantrekkelijker gemaakt met rendabele vergoedingen en langjarige beheerscontracten. Hierover hebben we vorig jaar een motie ingediend die is aangenomen.¹⁴ Het is hierbij van belang dat de grond te allen tijde in eigendom van de boer blijft. Na afloop van een langjarig contract worden de boer en overheid uitgedaagd om opnieuw een goed langjarig contract met elkaar af te sluiten. Komt men hier niet uit, dan kan de overheid naar een ander gaan. De boer die oorspronkelijk het langjarig pachtcontract heeft vervuld, kan zijn grond dan weer gebruiken voor de reguliere landbouw.

Agroforestry zou daarnaast een mooie toevoeging kunnen zijn aan de bedrijfsvoering van boeren. We hebben de regering daarom verzocht om belemmeringen voor agroforestry weg te nemen¹⁵ en een kader uit te werken waarin agroforestry een rol kan spelen bij de gebiedsgerichte aanpak¹⁶.

De sector neemt meer mooie initiatieven zoals Agricycling waarbij boeren reststromen uit de samenleving verwerken tot compost en hun bodem verbeteren, bijvoorbeeld met snoeiafval of menselijke ontlasting. Onze motie om dit initiatief te ondersteunen is recent aangenomen.¹⁷ Ook biobased bouwmaterialen kunnen een grote kans bieden voor de agrarische sector. We zien helaas nog geregeld dat veelbelovende initiatieven nog niet de juiste ondersteuning krijgen of zelfs dat de broodnodige ondersteuning wordt gestopt.¹⁸ De beste manier om deze ideeën op te halen is om zoveel mogelijk buiten Den Haag te zijn op het boerenerf, want daar wemelt het van de ideeën!

¹³ Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst Coalitieakkoord 2021 – 2025, 15 december 2021, <https://open.overheid.nl/repository/ronl-f3cb0d9c-878b-4608-9f6a-8a2f6e24a410/1/pdf/coalitieakkoord-2021-2025.pdf>

¹⁴ Motie van het lid Boswijk c.s. over meer gebruik maken van langjarige contracten voor agrarisch natuurbeheer, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021Z11663&did=2021D25277>

¹⁵ Motie van het lid Boswijk c.s. over maatregelen in kaart brengen om vrijwillig bos planten op landbouwgronden mogelijk te maken, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021Z06655&did=2021D14764>

¹⁶ Motie Koekoek/Boswijk over een kader uitwerken waarin agroforestry een rol kan spelen in de gebiedsgerichte aanpak, https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9tvhajcovz8izf_j9vvik7m1c3gyxp/vls95lc6qdzm

¹⁷ Motie van het lid Boswijk c.s. over onderzoeken op welke manier gerecyclede nutriënten uit menselijke mest kunnen worden toegevoegd aan de voedselkringloop <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022Z09964&did=2022D20303>

¹⁸ Schriftelijke vragen Boswijk (CDA) en Bromet (GL) over 'Is de vezelhennepcultuur mogelijk ten dode opgeschreven?' <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2022Z10046&did=2022D20483>

- **Natuurorganisaties en agrarische collectieven verdienen een gelijke behandeling**

De stikstofaanpak is erop gericht om de staat van de natuur te beschermen of verbeteren. Daarvoor is beheer en onderhoud van deze gebieden essentieel. De antwoorden op onze schriftelijke vragen bevestigen dat agrarische natuur- en landschap beheerders meerdere keren per jaar de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) op bezoek krijgen, terwijl natuurorganisaties slechts eens in de drie jaar worden gecontroleerd door de Stichting Certificering SNL.¹⁹ Het CDA vindt het belangrijk dat natuurorganisaties en terrein beherende organisaties (TBO's) hetzelfde worden behandeld als agrarische natuur- en landschapsbeheerders. Dit is niet alleen eerlijk, maar het vergroot ook het wederzijds vertrouwen tussen de agrarische sector en de natuurorganisaties. We hebben elkaar ten slotte nodig in de grote opgave om onze natuur te versterken.

Een grote meerderheid in de Kamer steunde recent dan ook een voorstel van ons om agrarische collectieven gelijk te behandelen als reguliere TBO's.²⁰ Boeren die in hun gebied besluiten om zich te organiseren om ons landschap te beheren dienen dus dezelfde juridische, fiscale en financiële behandeling te krijgen die gelden voor reguliere TBO's. We zien nu namelijk dat natuurorganisaties voor dezelfde werkzaamheden andere, vaak betere, voorwaarden krijgen dan boeren. Op dit moment vergoedt Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLB) de kosten gedeeltelijk voor een maximale periode van 6 jaar, terwijl TBO's en particuliere eigenaren 84% van de normbedragen voor onderhoud vergoed krijgen via de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL). De SNL termijn is ook maximaal 6 jaar, maar deze is wel structureel in de begroting van LNV opgenomen.

- **Toekomstperspectief voor jonge boeren met ruimte voor vakmanschap**

De jonge boeren zijn de toekomst van de agrarische sector. Om hen gemotiveerd te houden moeten we rekening houden met de praktische uitvoerbaarheid van wet- en regelgeving en moeten we hen toekomstperspectief bieden.²¹ Een ondernemer moet daarom de kans en de tijd krijgen om (dure) investeringen terug te verdienen. Het CDA vindt het onbegrijpelijk dat de effectiviteit van de innovatieve maatregelen waarin veel boeren hebben geïnvesteerd nu ter discussie staan en mogelijk niet genoeg zijn om aan de verkregen milieuvergunning te voldoen. Het is zeer zorgelijk dat innovaties die bewezen effectief zijn op een hoop worden gegooid met maatregelen die nog steeds verplicht zijn, maar waarvan de effectiviteit in twijfel wordt getrokken. Hier hebben we al eerder op gewezen middels Kamervragen.²²

Wat het CDA betreft zouden technische innovaties vooraf uitgebreid moeten worden gecontroleerd en getest op effectiviteit (bijvoorbeeld ammoniakreductie), waarna besloten wordt om het al dan niet te voorzien van een 'effectiviteits-keurmerk'. Dit keurmerk krijgt vervolgens een juridische status, waardoor de boer verzekerd is van een lange termijn investering. Want boeren willen heel graag investeren in innovatie en verduurzaming, op voorwaarde dat ze de garantie hebben dat de investering binnen een redelijke termijn kan worden terugverdiend en afgeschreven. Daarnaast moeten initiatieven van (groepen) boeren zelf gefaciliteerd en aangemoedigd worden.

Verder is het echt van belang dat bij wet- en regelgeving actief het beleid wordt getoetst met de weerbarstige praktijk. Wat in de provincie Utrecht heel goed kan werken kan in Noord-Holland desastreus uitpakken. Daarom dienen wij vorig jaar het

¹⁹ Antwoord op vragen van het lid Boswijk over het bericht 'Column: Boeren krijgen sancties, natuurorganisaties een 'goed gesprek'',

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2021Z08489&did=2021D29410>

²⁰ Motie van het lid Boswijk c.s. over een werkwijze waarmee boeren terreinbeherende organisaties kunnen ontwikkelen, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022Z07945&did=2022D16013>

²¹ Motie van het lid Boswijk c.s. over een agrarische praktijktoets in elk nieuw wetsvoorstel

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2021Z06710&did=2021D14846>

²² Antwoord op vragen van de leden Boswijk en Van Campen over het gebruik van de RAV-lijst voor vergunningverlening

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2022Z03471&did=2022D10146>

voorstel in om een 'Agrarische Praktijkttoets' uit te voeren.²³ Bij het NSP hebben we gezien dat de Agrarische Praktijk Toets goed heeft gewerkt en bij het 7^e actieprogramma hebben we kunnen zien dat het overslaan van deze toets voor veel onrust heeft gezorgd. Voor sommige ondernemers leidt dit actieprogramma ertoe dat zij grote, kostbare aanpassingen zouden moeten doen.

Het CDA steunt het voorstel voor de maatwerkaanpak, die op dit moment wordt opgesteld door sectorpartijen en de overheid. Daarbij kunnen deze ondernemers kiezen uit een set van wetenschappelijk onderbouwde maatregelen die het beste passen bij het bedrijf, de lokale omstandigheden en de ondernemer zelf.

Het gebrek aan bedrijfsopvolgers is daarnaast een grote uitdaging, aangezien slechts 41% van de agrarische bedrijven een opvolger heeft. Het CDA heeft de regering middels een motie verzocht om ervoor te zorgen dat het businessplan 'kenniscentrum bedrijfsovername' zo spoedig mogelijk wordt gefinancierd.²⁴ Momenteel wordt er gewerkt aan de uitvoering van deze motie. Wat het CDA betreft krijgt de problematiek rondom bedrijfsopvolging meer aandacht en prioriteit.

- **Sociaal-ruimtelijke factoren**

De stikstofaanpak zal van invloed zijn op het landelijk gebied. Voor CDA is het daarom van belang dat de aanpak rekening houdt met de leefbaarheid op het platteland en de ruimtelijke kwaliteit in het landelijk gebied. De agrarische sector is meer dan een economische sector. Er is bijvoorbeeld een sociale component, zoals werkgelegenheid en educatie de sector heeft ons cultuurlandschap gevormd.

Naast het cultuurlandschap zijn andere fysieke elementen, zoals vrijkomende agrarische bebouwing (VAB's), een grote punt van zorg. Op dit moment zorgt leegstand van VAB's voor aantasting van de leefbaarheid in sommige buitengebieden. De gebouwen worden niet of nauwelijks onderhouden en verloederen als gevolg, waardoor ook de ruimtelijke kwaliteit aangetast. Daarnaast komt het regelmatig voor dat leegstaande gebouwen voor criminele activiteiten worden gebruikt met alle gevolgen van dien. Bij de stikstofaanpak dient nagedacht te worden over de toekomst van deze VAB's.

Tenslotte zou in de gebiedsgerichte aanpak ook rekening moeten worden gehouden met de kritische massa die de agrarische economie nodig heeft in gebieden. Denk hierbij aan het benodigde aantal liters die een lokale melkfabriek nodig heeft om te kunnen draaien.

²³ Motie van lid Boswijk c.s. over een agrarische praktijktoets in elk nieuw wetsvoorstel.
<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2021Z06710&did=2021D14846>

²⁴ Gewijzigde motie van het lid Amhaouch c.s. over spoedige accordering van het businessplan kenniscentrum bedrijfsovername <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2021Z22664&did=2021D48073>

ONZE AANPAK

Prioriteit

Het legaliseren van PAS-melders, pre-PAS-melders en interimers heeft wat ons betreft de hoogste prioriteit. Bedrijven die te goeder trouw hebben gehandeld en nu volledig klem zijn komen te zitten in de bedrijfsvoering, die nu niet meer kunnen investeren en daardoor niet kunnen deelnemen aan de stikstofaanpak, moeten zo snel mogelijk worden gelegaliseerd. De minister zou wat ons betreft moeten verkennen welke mogelijkheden hiervoor zijn, bijvoorbeeld door latente ruimte in de vergunningen van andere bedrijven in te zetten op vrijwillige basis.²⁵ Andere sectoren bieden tegelijkertijd mogelijkheden om te komen tot een oplossing voor de PAS-melders, pre-PAS-melders en interimers. Wat het CDA betreft zou er een breed en generiek bronbeleid moeten worden ingesteld, inclusief financiële steun zodat deze knelgevallen gelegaliseerd kunnen worden.

Nationale aanpak

Het is in nationaal opzicht nodig om er met generieke maatregelen voor te zorgen dat knelgevallen kunnen worden gelegaliseerd en om provincies de ruimte te geven om uitvoering te geven aan de gebiedsgerichte aanpak. Bij generieke maatregelen kan gedacht worden aan managementmaatregelen of stalmaatregelen, zoals de agrarische sector verenigd in de Coalitie Toekomstgerichte Melkveehouderij zelf ook voorstelde.²⁶ Denk bijvoorbeeld aan minder ruw eiwit in het voer, meer weidegang, met water verdunde mest uitrijden, het aanpassen van bestaande melkveestallen naar emissiearme stallen en de beste, beschikbare technieken toepassen bij de nieuwbouw van stallen. Naast generieke maatregelen in de agrarische sector zouden ook tools ontwikkeld moeten worden waarmee provincies de mogelijkheid krijgen om industriële bedrijven te helpen innoveren, verplaatsen of opkopen. De voorstellen vanuit de provincies die klaarliggen moeten serieus worden bekeken.

Gebiedsgerichte aanpak

Voor het ontwikkelen van een aanpak op lokaal niveau zijn de provincies aan zet. Het doel is om de instandhoudingsdoelstellingen te bereiken via een integrale, gezamenlijke, gebiedsgerichte aanpak. De provincies hebben hierin de leiding, maar hun exacte rol, mandaat en middelen dienen nog te worden gedefinieerd. Er moet ook worden nagedacht over de rol- en taakverdeling wanneer een natuurgebied in meerdere provincies ligt. Dubbele doelen en inspanningen moeten voorkomen worden. Door provincies te tijd en ruimte te geven om alles op orde te brengen, kan worden voorkomen dat de gebiedsgerichte aanpak het doel voorbij schiet.

Wat ons betreft ziet de gebiedsgerichte aanpak er als volgt uit:

Stap 1. Gebiedsanalyses

Elk gebied is anders. Daarom is het goed dat het kabinet aan het werk gaat met de Gebiedsgerichte Aanpak en dat er per gebied een natuurdoel analyse wordt gemaakt.

Stap 2. Bepaal per gebied de staat van de natuur en stel vast wat er lokaal moet gebeuren om de instandhoudingsdoelstellingen te bereiken

Naar aanleiding van de gebiedsanalyses wordt de staat van de natuur vastgesteld en worden lokale, haalbare doelen geformuleerd voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. Bij het bepalen van de lokale doelen in de gebiedsgerichte aanpak is het de bedoeling om te focussen op de staat van instandhouding. Hierbij wordt gekeken naar drie aspecten: klimaat, water en stikstof. Allerlei andere (internationale) doelen, zoals in de farm-to-fork-strategie worden niet direct meegenomen. Deze worden aangestuurd vanuit het Rijk in samenspraak met de landbouwsector en provincies.

²⁵ Motie van het lid Boswijk c.s. over nog dit jaar een aantrekkelijke vrijwillige stoppersregeling ontwikkelen <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022Z07894&did=2022D15962>

²⁶ CTM: Naar een vitale, emissiearme melkveehouderij met toekomst (juni 2021)

Het CDA is bezorgd over de prominente positie van de KDW in de huidige stikstofaanpak. De KDW is namelijk geen doel, maar een middel. De Tweede Kamer heeft de regering daarom op ons initiatief verzocht om het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen van de natuurlijke habitats en de populaties van de soort waarvoor het N2000-gebied is aangewezen, centraal te stellen als bijdrage aan het bereiken van een landelijke gunstige staat van instandhouding.²⁷

Stap 3. Bepaal de kwaliteit van het aangrenzende landbouwgebied

‘Niet alles kan overal’ is de treffende titel van het advies Remkes.²⁸ Wat het CDA betreft slaat dit niet alleen op de agrarische sector, maar geldt het ook voor bijvoorbeeld woningbouw, energieopwekking of grootschalige natuurontwikkeling. ‘Hoogwaardige landbouwgrond’ is namelijk een schaars goed. De kwaliteit van landbouwgebieden moet daarom worden beoordeeld. Valt deze in de categorie ‘hoogwaardige landbouwgronden’, dan heeft het gebied wat ons betreft een beschermde status. Dat houdt in dat deze gebieden als hoofdfunctie ‘landbouw’ blijven houden. Andere functies, zoals woningbouw, bedrijventerreinen of alternatieve energiebronnen zijn in deze gebieden zo goed als uitgesloten.

De definitie van ‘hoogwaardige landbouwgrond’ sluit deels aan bij de definitie van vruchtbare landbouwgronden: “gronden die geschikt zijn voor landbouw op basis van fysische, chemische en biologische eigenschappen, waarbij het gaat om maximale gewasopbrengst bij minimale belasting van het milieu en minimaal gebruik van hulpmiddelen.” Het CDA heeft vorig jaar om die reden bezwaar gemaakt tegen de ontpolderingsplannen bij Westhoek.²⁹ Het toekomstperspectief van de grond speelt ook een rol. De exacte definitie van ‘hoogwaardige landbouwgrond’ dient nog verder te worden uitgewerkt.

Dat de waarde van de gronden in deze gebieden stabiel blijft, omdat de prijs niet opgedreven wordt door potentiële mogelijkheden voor woningbouw of bedrijventerreinen is een positief bijkomend effect. Het wordt daardoor voor jonge boeren gemakkelijker om deze gronden te verwerven dan nu in veel gebieden het geval is.

Stap 4. Kijk gezamenlijk hoe deze doelen behaald kunnen worden door middel van gebiedsprocessen

Nadat de lokale doelen zijn gesteld en het omliggende landbouwgebied al dan niet is voorzien van het label ‘hoogwaardig landbouwgebied’ kan worden gekeken hoe de lokale doelen gehaald kunnen worden. Het is van belang dat iedereen gelijkwaardig aan tafel zit. Wat ons betreft wordt als eerste gehoord welke wensen de ondernemers in het gebied hebben. Wanneer industriële bedrijven het voornemen hebben te stoppen, verplaatsen of innoveren, draagt dit bij aan de lokale doelen.

Hiervoor dienen tools ontwikkeld te worden. Zo wordt het voor provincies mogelijk om deze bedrijven bij te staan in het proces. Wanneer boeren zich bij voorbaat vrijwillig willen laten uitkopen, behoort dat tot de mogelijkheden. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van een van de stoppersregelingen. Als dat niet zo is, worden twee opties bekeken: innoveren en extensiveren.

Innoveren en extensiveren worden door CDA als meest wenselijk beschouwd. Wat ons betreft worden meer middelen beschikbaar gesteld voor bewezen innovaties en extensiveren dan voor verplaatsen en opkopen. De afgelopen decennia heeft de sector immers laten zien dat innoveren effect heeft. Er is tussen 1990 en 2017 maar liefst 65% ammoniak gereduceerd. Hiervoor is het essentieel dat er vanuit de politiek, ketenpartijen of agrarische sector al stappen zijn gezet richting een eerlijke prijs voor de producten. Alleen dan kunnen boeren innoveren of mogelijk extensiveren. Wat ons betreft wordt,

²⁷ Motie over het in de gebiedsgerichte aanpak centraal stellen van het behalen van instandhoudingsdoelstellingen

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2022Z07893&did=2022D15961>

²⁸ Niet alles kan overal Eindadvies over structurele aanpak Adviescollege Stikstofproblematiek, 8 juni 2020,

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/06/08/niet-alles-kan-overal>

²⁹ Antwoord op vragen van het lid Boswijk over het project ‘Wisselpolder Westhoek’ waarin vruchtbare [landbouwgrond] wordt ‘teruggegeven’ aan de Waddenzee

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2021Z09727&did=2021D31190>

zoals afgesproken in het regeerakkoord, op korte termijn werk gemaakt van het verbeteren van de positie van boeren in de keten, middels niet-vrijblijvende bijdragen van ketenpartijen.

Wanneer innoveren of extensiveren geen optie is, kunnen minder wenselijke opties verkend worden: verplaatsen en opkopen. Dit is wat het CDA betreft minder wenselijk, omdat het de meest kostbare oplossing is, de voedselproductie hiermee afneemt, het mogelijk leidt tot VAB's en het zorgt voor meer grond die moet worden beheerd door externe partijen. Daarentegen kan het (vrijwillig) verplaatsen of verdwijnen van een enkel bedrijf in een gebied kansen bieden voor andere bedrijven die wel willen blijven en bijvoorbeeld willen extensiveren, wanneer die mogelijk extra grond nodig hebben. Het is daarbij belangrijk dat de gronden die door de provincies verworven worden en in de grondbank terecht komen bij voorkeur in eerste instantie voor een redelijk prijs te koop worden aangeboden aan de aangrenzende boeren met het doel om de blijvende boeren te helpen met extensiveren.

Voor de boeren die wel willen stoppen moet het zo aantrekkelijk mogelijk worden gemaakt. Er moet een aantrekkelijke vrijwillige stoppersregeling ontwikkeld worden en, bijvoorbeeld fiscale, drempels, moeten zoveel mogelijk weggenomen worden.³⁰ De emissiereductie die met de maatregelen (innoveren, extensiveren, verplaatsen en opkoop) wordt behaald moet ten goede komen aan natuurherstel en een deel moet door middel van registratie via een stikstofbank vrijgegeven worden voor duurzame economie, bouw en landbouw, in het bijzonder aan PAS-melders. Ook hierover hebben we een motie ingediend.³¹

Bij de gebiedsprocessen kan deze puzzel van wensen en mogelijkheden worden gelegd. Bij het leggen van deze puzzel dient rekening gehouden te worden met de hoogwaardige landbouwgebieden. Deze gebieden dienen agrarisch te blijven. Het gaat er uiteindelijk om dat we de doelen behalen middels een gedragen aanpak. Regelmatig komt het voor dat een groep boeren zelf met een plan komt om de doelen te behalen. Wat het CDA betreft worden deze initiatieven aangemoedigd en als serieuze optie meegenomen in de gebiedsprocessen. Laten we ruim denken en de mogelijkheid bieden voor experimenten en innovatieve ideeën vanuit de sector zelf. We willen immers sturen op doelen en minder op middelen. De afrekenbare Stoffenbalans en Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) kunnen hieraan bijdragen.³² We begrijpen dat het implementeren van KPI's in de aanpak ingewikkeld is, maar verwachten in de perspectiefbrief een aantal concrete voorstellen. Algemene zinnen zoals 'we werken toe naar kringlooplandbouw' of naar een 'goed verdienmodel' moeten inmiddels verder worden geconcretiseerd.

Als voorbeeld licht ik ons voorstel toe om met de sector een indicator te ontwikkelen waarmee gestuurd kan worden op de verhouding tussen eiwitten in veevoer die geschikt zijn voor humane consumptie, eiwitten geschikt voor veevoer en reststromen geschikt voor veevoer.³³ Hiermee ontwikkelen we een keurmerk voor veevoer, bijvoorbeeld:

- Goud: 100% reststromen. oftewel voedselresten (Op dit moment wordt slechts 10 miljoen ton van de in totaal circa 150 miljoen ton weggegooid voedsel in Europe hergebruikt voor bijvoorbeeld veevoer).
- Zilver: 50% reststroom, 50% regulier.
- Brons: 100% regulier.

³⁰ Gewijzigde motie van het lid Stoffer c.s. over onderzoek naar fiscale knelpunten bij bedrijfsbeëindiging in de veehouderij, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021D43162>

³¹ Motie van het lid Boswijk c.s. over nog dit jaar een aantrekkelijke vrijwillige stoppersregeling ontwikkelen, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022Z07894&did=2022D15962>

³² Vervolgstappen voor KPI's in kringlooplandbouw, 23 mei 2022, <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/Economic-Research/show-wecr/Vervolgstappen-voor-KPIs-in-kringlooplandbouw.htm>

³³ Motie van de leden Boswijk en Tjeerd de Groot over een indicator voor eiwitten geschikt voor menselijke consumptie en voor veevoer, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022Z07946&did=2022D16014>

Zodra een dergelijk systeem is ontwikkeld zouden we de ondernemers met een goud keurmerk financieel kunnen belonen, omdat zij hiermee afval vanuit de samenleving helpen te verwerken. Deze beloning kan afkomstig zijn van subsidies of via de keten vanuit de consument. De ondernemers met een brons of zilveren keurmerk kunnen zo worden gestimuleerd om naar een beter keurmerk toe te werken.

Dit is maar een voorbeeld. Maar het zijn wel voorbeelden zoals deze waar in de agrarische sector reikhalzend wordt uitgekeken.

Stap 5. Opstellen gebiedsplan en effectenanalyse

Bij het opstellen van een gebiedsplan worden overeengekomen afspraken vastgelegd om tot de gestelde gebiedsdoelen te komen. Wat het CDA betreft zouden de effecten die de beoogde aanpak heeft op het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen, de staat van de natuur, klimaatdoelen, voedselproductie, ruimtelijke kwaliteit van het buitengebied en andere sociaal-economische aspecten moeten worden doorgerekend. Daarnaast worden afspraken vastgelegd over het beheer van eventueel vrijkomende percelen en bebouwing. Bij het opstellen van het gebiedsplan worden ook mogelijkheden verkend voor het realiseren en stimuleren van nieuwe verdienmodellen. Er moet verder worden bekeken of de primaire sector en agroketen sterker uit de Gebiedsgerichte Aanpak is gekomen. Wij stellen voor dat er een sociaal-economische autoriteit wordt ingesteld die dit per gebied toetst. Nadat de volledige effectenanalyse van het gebiedsplan is uitgevoerd worden de belangen afgewogen en wordt besloten of het gebiedsplan doorgang kan vinden. De uitkomst van de toets van deze sociaal-economische autoriteit weegt hierin zwaar.